

การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมล้านนาในแอ่งที่ราบเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

Reading and interpreting the cultural landscape of Lanna agricultural communities in Mueang Khong basin, Chiang Dao district, Chiang Mai

อัมพิกา อมลอย¹ ศุภกุล เรืองวิทยานุสรณ์² วรงค์ วงศ์ลังกา³
แผ่นดิน อุณจะนำ⁴ อรัญญา ศิริพล⁵ และ ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี⁶
Aumpika Amloy¹ Supakul Ruangwitthayanusorn² Warong Wonglangka³
Pandin Ounchanum⁴ Aranya Siriphon⁵ and Rawiwan Oranratmanee⁶

Received: 2023-06-16

Revised: 2024-02-23

Accepted: 2024-03-06

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อระบุคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านการอ่านและแปลความหมายในพื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รอบนอกของพื้นที่สงวนชีวมณฑลดอยหลวงเชียงดาว และถือเป็นหนึ่งในแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดสังคมเกษตรกรรมล้านนา ปัญหาการวิจัย คือ การนำแนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาใช้กับพื้นที่ศึกษาจะได้ผลลัพธ์อย่างไร สามารถระบุคุณค่าและความสำคัญอย่างไรบ้าง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการสำรวจภาคสนามที่ใช้แบบสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรม และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชุมชนเกษตรกรรม จำนวน 4 ชุมชน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 20 คน จากผลการศึกษา พบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่ศึกษาเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากชาวบ้านเข้าไปจัดการ

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: aumpika.amloy@cmu.ac.th

^{2,4,6} คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

⁵ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University)

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในบริเวณพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา เพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ การปลูกสร้างบ้านเรือน การทำเกษตรกรรม การใช้พื้นที่ทางสังคม การจัดการน้ำ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ผ่านการใช้พื้นที่และรูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมที่มีวัฒนธรรมเป็นผู้กระทำและมีธรรมชาติเป็นสื่อกลาง สามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเกษตรกรรมล้านนา โดยแสดงถึงคุณค่าและความสำคัญ ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าทางความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ คุณค่าทางการศึกษา คุณค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว คุณค่าทางสุนทรียภาพ รวมทั้งคุณค่าทางสังคมและชุมชนที่มีความผูกพันอยู่กับการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาซึ่งถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตหลักของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในแอ่งที่ราบแห่งนี้

คำสำคัญ: การอ่านและแปลความหมาย ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนเกษตรกรรมล้านนา แอ่งที่ราบเมืองคอง

Abstract

This paper aims to identify the value and importance of cultural landscapes by reading and interpreting the study area, which is located in the transition zone of the Doi Luang Chiang Dao biosphere reserve. This area serves as a residence for the Lanna agricultural communities and aligns with the Lanna agricultural society concept. The research addresses how to approach reading and interpreting the cultural landscape in the study area and what values and significance can emerge from this application. The methodology involves active engagement in qualitative research, encompassing literature reviews and field surveys, which include cultural landscape surveys and non-structured interviews with four agricultural communities and 20 informants as the samples. This study found the Lanna agricultural landscape communities are emerged by the locals' active management of the natural environment in the valley plains to support their livelihoods, including constructing houses, farming, utilizing social spaces, managing water, and using forest resources. It highlights the interactive relationship between humans and nature, facilitated through the utilization of space and cultural practices. Therefore, the cultural landscape represents the Lanna agricultural communities such as; showcasing its historical, culture, biodiversity, ecosystem diversity, education, economic, tourism, aesthetic, and social and community values, especially in rice farming which is, the primary livelihood of these valley communities approach.

Keywords: reading and interpreting, cultural landscape, Lanna agricultural communities, Mueang Khong basin

บทนำ

คำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” หรือ “cultural landscape” หมายถึง ภาพรวมที่รับรู้ได้ทางสายตาของพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดของโลก (Tuan, 1977) ที่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยมนุษย์ และมีเอกลักษณ์เฉพาะทางอารยธรรมและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าแก่การพิทักษ์รักษาในยุคสมัยต่อ ๆ มา (Kerdsiri, 2014) ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1908 โดย Otto Schlüter นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมัน ต่อมา Carl O. Sauer นักภูมิศาสตร์มนุษย์ได้เผยแพร่และเน้นการให้นิยามที่ชัดเจน และจนเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ส่วนผู้ที่ทำให้นิยามภูมิทัศน์วัฒนธรรมแพร่หลายและได้รับการยอมรับในวงการภูมิทัศน์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ที่สำคัญ คือ Jackson (1984) นักเขียนผู้สนใจและเห็นความสำคัญของภูมิทัศน์พื้นถิ่นของอเมริกา โดยเน้นย้ำว่าเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่ส่งผลทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นที่รู้จักแพร่หลาย นำไปสู่การให้เป็นจริงผ่านการผังเมืองและการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม รวมทั้งการบูรณะสถานที่ให้เป็นไปตามเกณฑ์แหล่งมรดกโลกของยูเนสโก ในเวลาต่อมา ภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงหมายความว่าภาพรวมของสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ เพื่อใช้ประโยชน์โดยฝีมือมนุษย์ที่มีความหลากหลายตามประเภทและวิถีการดำรงชีวิตในยุคนั้น ๆ จนเกิดเป็นเอกลักษณ์ (Spirn, 1998) ดังนั้น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงอาจเป็นได้ทั้งภูมิทัศน์ของเมือง หมู่บ้าน สถานศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่าง ๆ ที่มีความเด่นเฉพาะทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีของยุคนั้น ๆ (Boonkham, 2020)

การอ่านและการแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ กระบวนการวิเคราะห์องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งองค์ประกอบทางวัฒนธรรมและองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ เป็นแนวทางแบบสหสาขาวิชาชีพที่ผสมผสานข้อมูลเชิงลึกทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา และศาสตร์อื่น ๆ เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายขึ้น (Karnthak & Weerataweemat, 2015) อย่างไรก็ตาม ช่องว่างของการศึกษาด้านการอ่านและการแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมของกลุ่มนักวิชาการไทยในประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2545-2564 เช่น การพิจารณาด้านความเที่ยงตรงของการนิยามแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษา การพัฒนาและปรับปรุงนิยามแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาให้ครอบคลุมและเหมาะสมกับบริบทมากขึ้น การพิจารณาด้านความถูกต้องและสมบูรณ์ของการทบทวนวรรณกรรม การสร้างฐานข้อมูลด้านแบบแผนของภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่ศึกษา การขยายขอบเขตพื้นที่ศึกษาให้ครอบคลุมตั้งแต่พื้นที่ชนบทพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทและพื้นที่เมือง ตลอดจนการพัฒนาระเบียบวิธีวิจัยที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ซึ่งการเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาเหล่านี้ นำไปสู่การพัฒนาทิศทางของการศึกษาให้มีความหลากหลาย ทันสมัย และเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ศึกษา (Amloy, et al., 2022)

จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า ชุมชนเกษตรกรรมในแอ่งที่ราบเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหนึ่งในแหล่งที่อยู่อาศัยสำคัญของชุมชนเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดสังคมเกษตรกรรมของชาวล้านนา ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รอบนอก (transition area) ของพื้นที่สงวนชีวมณฑลดอยหลวงเชียงดาว (Doi Chiang Dao biosphere reserve) เป็นพื้นที่ที่ได้รับการอนุญาตให้ดำเนินกิจกรรมด้านการเกษตร การตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ

สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมที่อาศัยผืนดินอันอุดมสมบูรณ์และแหล่งน้ำในการดำรงชีวิต พวกเขาเพาะปลูกพืชหลากหลายชนิด แต่การทำนาเป็นวิถีปฏิบัติที่มีลักษณะเฉพาะและโดดเด่น เนื่องจากการพัฒนาระบบชลประทานแบบระบบเหมืองฝายที่อาศัยการจำแนกแรงงานอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ แสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ขั้นสูงของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการน้ำ (Ongsakun, 2010) ซึ่งส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านการปรับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงแนวทางปฏิบัติทางการเกษตร มีอิทธิพลต่อประเพณีทางวัฒนธรรมโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวและความเข้าใจในลักษณะทางภูมิศาสตร์ (Folke, 2010) องค์ความรู้เหล่านี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาจากเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อเอาชนะอุปสรรคของธรรมชาติให้อำนวยประโยชน์สูงสุดที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจสถานภาพผลงานวิชาการด้านการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยที่ผ่านมา พบว่า ยังไม่ปรากฏการระบุคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเกษตรกรรมล้านนาในแง่ที่ราบเมืองคองผ่านการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรม จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นมูลเหตุปัจจัย องค์ความรู้ และหลักการในบทความวิจัยนี้ที่มุ่งค้นหาความรู้และสร้างฐานความรู้ของวงวิชาการ โดยเฉพาะการขยายขอบเขตการศึกษาด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้เข้าใจผลลัพธ์ที่เกิดจากมนุษย์ใช้วัฒนธรรมในการจัดการสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา เพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิตอย่างลึกซึ้งมากขึ้น รวมทั้งแสดงถึงคุณค่าด้านต่าง ๆ ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม คุณค่าด้านสิ่งแวดล้อม และคุณค่าทางสุนทรียภาพนำไปสู่การพัฒนาหรือปรับปรุงกรอบแนวคิดเพื่ออ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมล้านนาอย่างครอบคลุม ต่อยอดสู่การพัฒนาการวิจัยให้เหมาะสมกับบริบทมากยิ่งขึ้น รวมทั้งมีส่วนช่วยให้นักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบาย และชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้าใจ อนุรักษ์ และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเกษตรกรรมล้านนา ในแง่ที่ราบเมืองคองอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อระบุคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเกษตรกรรมล้านนา ในแง่ที่ราบเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการศึกษา

บทความวิจัยนี้จัดอยู่ในประเภทงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เป็นการวิจัยที่ค้นหาความรู้ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพจากการทบทวนวรรณกรรมและการสำรวจภาคสนาม สามารถจำแนกขั้นตอนการศึกษาออกเป็น 7 หัวข้อ ดังนี้

1. การทบทวนวรรณกรรมเพื่อรวบรวมข้อมูลทฤษฎีจากเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษารวมทั้งแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนเกษตรกรรมล้านนา การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยคัดเลือกจากผลงานวิชาการคัดสรรที่มีเนื้อหาสาระทางวิชาการถูกต้องสมบูรณ์ มีแนวคิด มีการนำเสนอที่ชัดเจนเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ มีการอ้างอิงที่ทันสมัยและมีความน่าเชื่อถือ สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎี และใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษา และพัฒนาแนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมล้านนาในแอ่งที่ราบเมืองคอง

2. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยคำนึงถึงความสามารถในการเข้าถึงได้อย่างสะดวกและปลอดภัย จากเงื่อนไขที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลต่อจำนวนของชุมชนและผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

2.1 การกำหนดชุมชน สามารถจำแนกเกณฑ์คัดเลือกออกเป็น 5 หัวข้อ ได้แก่ ขนาดชุมชน มีจำนวนประชากรระหว่าง 250-1,000 คน ที่ตั้งชุมชน โดยตั้งอยู่บนพื้นที่สันดอนระหว่างแม่น้ำและพื้นที่ลาดเชิงเขาของแอ่งที่ราบเมืองคอง ลักษณะชุมชน โดยเป็นชุมชนเกษตรกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่สันดอนระหว่างแม่น้ำ ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและบางส่วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ และกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ลาดเชิงเขา ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ บางส่วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลีซูและกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง การดำรงรูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมที่สืบทอดมาจากอดีตและเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น โดยมีการจัดวางผังและการใช้ที่ดินของชุมชนที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัยภายนอกหรือเป็นผลกระทบจากการกลายเป็นเมือง ดังนั้น ชุมชนเกษตรกรรมล้านนาที่ใช้ในการศึกษา มีจำนวนทั้งหมด 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนเกษตรกรรมที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สันดอนระหว่างแม่น้ำ จำนวน 3 ชุมชน และชุมชนเกษตรกรรมที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ลาดเชิงเขา จำนวน 1 ชุมชน

2.2 การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (key informant) ผู้วิจัยเดินทางสำรวจร่วมกับคนท้องถิ่นที่รู้จักชุมชนเป็นอย่างดีและใช้การสื่อสารด้วยภาษาไทย เพื่อเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) สามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน (ผู้นำการปกครองและผู้นำจิตวิญญาณ ศาสนา และพิธีกรรม) กำหนดสัดส่วนจำนวน 1 คนต่อชุมชน จำนวน 4 ชุมชน รวม 4 คน และกลุ่มผู้อาศัยในชุมชน กำหนดสัดส่วนจำนวน 2 คนต่อหลัง จำนวน 8 หลัง รวม 16 คน ดังนั้น กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาของบทความวิจัยนี้ มีจำนวนทั้งหมด 20 คน

3. การสำรวจภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ โดยสำรวจภาคสนามชุมชนเกษตรกรรมล้านนาที่ได้รับการคัดเลือก โดยใช้แบบสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสังเกตและบันทึกองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม วิถีปฏิบัติทางการเกษตร รูปแบบการใช้ที่ดิน รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ผลผลิตทางวัฒนธรรม และองค์ประกอบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ที่นำไปสู่ความสำคัญทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์

4. การรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับสมาชิกในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกที่มีคุณค่าเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิศาสตร์

5. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ สามารถจำแนกออกเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงกายภาพ ซึ่งเป็นข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม ได้แก่ การวิเคราะห์แผนผัง (planning analysis) เพื่อพิจารณารูปแบบการใช้พื้นที่เชิงกายภาพระดับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน การวิเคราะห์สัณฐาน (morphological analysis) เพื่อรูปแบบการใช้พื้นที่เชิงกายภาพระดับผังบริเวณโดยรอบตัวเรือนกรณีศึกษา และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (comparative analysis) เพื่อพิจารณาลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะของรูปแบบการใช้พื้นที่ระดับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและระดับผังบริเวณโดยรอบตัวเรือนกรณีศึกษา นำไปสู่การสรุปลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ศึกษา

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยนำข้อมูลมาถอดบทสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ (word by word) จากนั้นนำข้อมูลมาจำแนกเป็นหมวดหมู่เพื่อวิเคราะห์โดยการจำแนกประเภทข้อมูล (typological analysis) และใช้การวิเคราะห์คำหลัก (domain analysis) โดยจำแนกข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กันมาไว้ในชุดข้อมูลเดียวกัน เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นหลักและประเด็นย่อยตามวัตถุประสงค์การวิจัย และวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลเพื่อเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การสรุปผลข้อมูลแบบการบรรยายเชิงพรรณนา

6. การนำแนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาใช้กับพื้นที่ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความสำคัญทางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม และคุณค่าที่เชื่อมโยงอยู่ในภูมิทัศน์วัฒนธรรม

7. การตรวจสอบข้อมูลและการแปลผล โดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า (triangulation) ในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ด้านข้อมูล ด้านผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูล ด้านผู้วิเคราะห์ข้อมูล ด้านการทบทวนข้อมูล ด้านวิธีการเก็บข้อมูล และด้านแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ส่วนการแปลผล ผู้วิจัยใช้การบรรยายและการนำเสนอข้อมูลด้วยแผนที่และภาพประกอบ สามารถจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การบรรยายด้วยภาษา และการถ่ายทอดของผู้วิจัย (general description) และการแสดงหลักฐานสนับสนุนจากข้อมูล (specific description)

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ เรื่อง Cultural landscape meanings and values ของ Taylor (2016) เรื่อง The Interpretation of ordinary landscapes: geographical essays ในส่วน Introduction ของ Meinig & Jackson (1979) เรื่อง Axioms of the landscape: some guides to the american Scene ของ Peirce (1979) และ The beholding eye: ten versions of the same scene ของ Meinig (1979) นักวิชาการเหล่านี้ได้เสนอแนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยพิจารณาคุณสมบัติพื้นฐานของภูมิทัศน์ คือ มีความสำคัญ มีความน่าประทับใจ และมีความกำกวม ซึ่งไม่ใช่การพิจารณาภูมิทัศน์ที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าสายตาเท่านั้น แต่หมายถึงวิธีการในการอ่านภูมิทัศน์เพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่อยู่หลังสายตาและสมอง (สัมพันธ์ภาพ) รวมถึงสภาวะเชิงระบบที่จำแนกด้วยสายตาดังกล่าวไม่ได้ สามารถจำแนกกระบวนการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural components) สามารถจำแนกออกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมเพื่อการยังชีพ (agricultural components) เป็นการสร้างความเข้าใจต่อวัฒนธรรมและวิวัฒนาการในการปรับตัวของมนุษย์ต่อธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีพภายใต้ลักษณะทางภูมิศาสตร์นั้น ๆ ซึ่งเป็นที่มาของการก่อเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ และองค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรม (cultural heritage components) เพื่อทราบและเข้าใจถึงเหตุและผลของการกระทำของมนุษย์ต่อธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติเข้าด้วยกันผ่านมิติของความเชื่อ การให้ความหมาย คุณค่าของมนุษย์ต่อธรรมชาติหรือภูมิประเทศที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นที่มาของการก่อเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่

ประเด็นที่ 2 การศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม (landscape components) สามารถจำแนกออกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ องค์ประกอบของสิ่งไม่มีชีวิต (abiotic components) เป็นการสร้างความเข้าใจและทราบถึง สันฐานวิทยาต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ ได้แก่ ที่มา กลุ่มและประเภท และระบบความสัมพันธ์ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อองค์ประกอบในระบบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบนั้น ๆ ต่อกิจกรรมของมนุษย์ และองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต (biotic components) เป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงที่มา กลุ่มประเภท ระบบความสัมพันธ์เชิงนิเวศวิทยาของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อองค์ประกอบในระบบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบนั้น ๆ ต่อกิจกรรมของมนุษย์

ผลการศึกษา

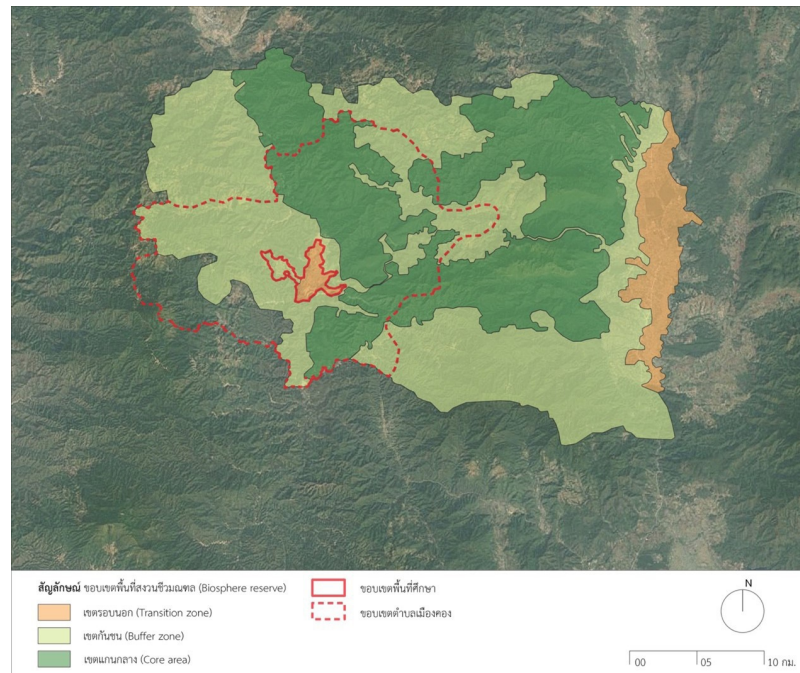
บทความวิจัยนี้ มุ่งเน้นการระบุคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผ่านการอ่านและแปลความหมายในพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาโดยจำแนกประเด็นสำคัญออกเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้

1. ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับแอ่งที่ราบเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

แอ่งที่ราบเมืองคอง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รอบนอก (transition area) ของพื้นที่สงวนชีวมณฑลดอยหลวงเชียงดาวในเขตตำบลเมืองคองทางทิศตะวันตกของอำเภอเชียงดาว ห่างจากที่ว่าการอำเภอเชียงดาวประมาณ 43 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 269.40 ตารางเมตร หรือ 168,375 ไร่ มีอาณาเขต คือ ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบระหว่างเทือกเขาถนนธงชัย มีภูเขารายล้อมอยู่โดยรอบ ซึ่งมีระดับความสูงที่แตกต่างกันในช่วง 1,000-1,500 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง โดยมีแม่น้ำสำคัญ คือ แม่น้ำแม่แตงและแม่น้ำแม่คอง ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาที่ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำปิงในพื้นที่ตำบลเชียงดาว มีสภาพภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อนที่ส่งผลต่อปริมาณน้ำฝนและมีอากาศเย็นเกือบตลอดปี โดยมีอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 10–38 องศา (ดังภาพที่ 1)

จากการสำรวจใน พ.ศ. 2566 มีประชากรประมาณ 4,000 คน จำนวนประมาณ 1,569 ครัวเรือน ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองคองเต็มทั้งหมู่บ้าน แบ่งการปกครองเป็น 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านใหม่ หมู่ 2 บ้านวังมะริว หมู่ 3 บ้านหนองบัว หมู่ 4 บ้านหลวง หมู่ 5 บ้านน้ำรู่ และหมู่ 6 บ้านแม่แพลม ชาวบ้านที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งนี้ ดำรงชีพด้วยการเกษตรแบบผสมผสานที่มีการพัฒนาด้านการพาณิชย์กรรม หัตถกรรม อุตสาหกรรม วัฒนธรรม การท่องเที่ยว และการสื่อสารบนพื้นฐานของเศรษฐกิจชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้วิถีปฏิบัติของชุมชนมีความเหมาะสมกับบริบทของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น มุ่งเน้นกิจกรรมที่ไม่กระทบด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพึ่งพาตนเองแบบยั่งยืน

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ พบว่า บรรพบุรุษของชุมชนมีรากฐานมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ในดินแดนล้านนาที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งที่ราบเมืองคอง ซึ่งในอดีตใช้เป็นทางผ่านไปยังอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกบทบาทของแอ่งที่ราบแห่งนี้แหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตรและเป็นที่พักของพ่อค้าและพ่อค้าวัวต่างที่เดินทางมาค้าขายระหว่างเมือง ชาวบ้านส่วนใหญ่สืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับภูเขาศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมล้านนา โดยมีดอยหลวงเชียงดาวเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญที่สุด ในฐานะเป็นที่สถิตของอารักษ์เจ้าหลวงคำแดง และเป็นแหล่งรวมพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์เฉพาะถิ่นที่สำคัญ

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา: Author

2. การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมล้านนาในแอ่งที่ราบเมืองคอง อำเภอยางตลาด จังหวัดเชียงใหม่

ผลจากการนำแนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาใช้กับพื้นที่ศึกษา เพื่อทำความเข้าใจความสำคัญทางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม และคุณค่าที่เชื่อมโยงอยู่ในภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผู้วิจัยจำแนกประเด็นสำคัญออกเป็น 2 หัวข้อ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ผู้วิจัยจำแนกประเด็นสำคัญออกเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

2.1.1 การวางผังชุมชน จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่คล้ายคลึงอยู่ 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวเป็นกลุ่มบนพื้นที่ดอน (clustered settlement) พบในชุมชนดั้งเดิมที่มีอายุมากกว่า 50 ปี ซึ่งเกิดจากการสร้างบ้านเรือนกระจายออกจากจุดศูนย์กลางของตัวชุมชนออกไปตามการขยายตัวของคนในชุมชน มีการกำหนดเขตของชุมชนโดยใช้แหล่งน้ำธรรมชาติและพื้นที่ไร่นาเป็นหลัก และรูปแบบที่ 2 การตั้งถิ่นฐานแบบเรียงตัวเป็นแนวยาวและขนานกับเส้นทางสัญจร (linear settlement) พบในชุมชนสร้างใหม่ที่มีอายุน้อยกว่า 50 ปี มีการกำหนดเขตของชุมชนโดยใช้ถนนเป็นหลัก (ดังภาพที่ 2)

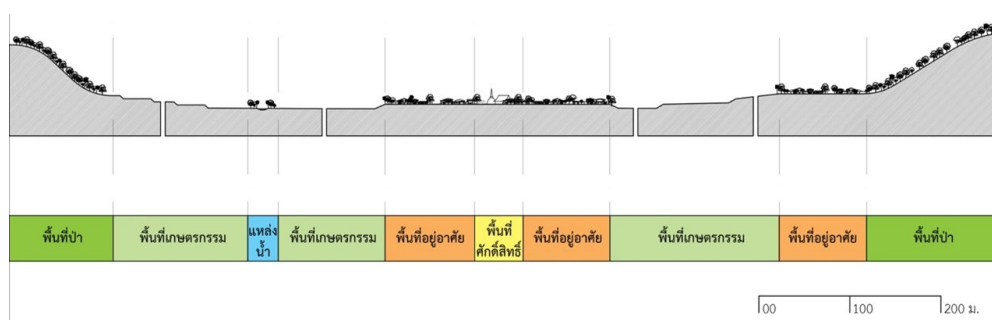
ของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และลดการนำเข้าอาหารจากพื้นที่อื่น รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ พลวัตของประชากร สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

ประการที่ 4 ความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่ป่า เพื่อใช้ประโยชน์ทรัพยากร โดยเป็นแหล่งอาหาร แหล่งยารักษาโรค แหล่งวัสดุในการก่อสร้าง และแหล่งเชื้อเพลิง

ประการที่ 5 การสัญจรภายในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งในอดีตเป็นที่พักของพ่อค้าและพ่อค้าวัวต่างที่เดินทางมาค้าขายระหว่างเมือง มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนา เกษตรกรรม เศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคม ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ โดยเฉพาะเทคนิคการเกษตร การแนะนำเครื่องมือ และวิธีการทำการเกษตรที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวเข้ากับสถานะเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

2.2 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 5 หัวข้อ ดังนี้

2.2.1 พื้นที่อยู่อาศัยของชุมชน ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เรือนที่มีอายุมากกว่า 50 ปี ชาวบ้านกลุ่มนี้ปลูกเรือนเกาะกลุ่มแบบกระจุกตัวบนพื้นที่ดอนที่ไม่มีน้ำท่วมถึงเป็นประจำและติดกับพื้นที่นา ทำให้สามารถเข้าถึงพื้นที่นาโดยใช้ทางเข้า-ออกที่ติดกับรั้วบริเวณหลังบ้านได้โดยตรง ซึ่งสัมพันธ์กับการดำรงชีพด้วยการทำนาเมืองเป็นหลักและยังสืบทอดวิถีปฏิบัติที่พึงพาธรรมชาติ กลุ่มที่ 2 เรือนที่มีอายุระหว่าง 30-50 ปี เป็นเรือนของกลุ่มลูกหลานที่สร้างเรือนแบบกระจุกตัวบนพื้นที่ดอนและห่างจากพื้นที่นา โดยการเข้าถึงพื้นที่นาต้องใช้ทางเท้าขนาด 1-2 เมตร ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรรองภายในชุมชน ชาวบ้านกลุ่มนี้ประกอบอาชีพหลากหลาย ได้แก่ การทำนา การปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันฝรั่ง ข้าวโพด ถั่วเหลือง พริก กระเทียม เป็นต้น และการเลี้ยงสัตว์เพื่อจำหน่ายและเพื่อบริโภค เช่น โค กระบือ หมู ไก่ เป็นต้น และกลุ่มที่ 3 เรือนที่มีอายุน้อยกว่า 30 ปี ชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นคนต่างถิ่นเข้ามาประกอบอาชีพรับจ้าง โดยมีการปลูกเรือนแบบเกาะตัวเป็นแนวยาวตามถนนที่ตัดผ่าน โดยมีลักษณะกระจุกตัวรวมกันอย่างหนาแน่นบริเวณกลางชุมชนจากนั้นกระจายลงไปตามบริเวณต่าง ๆ ของชุมชน โดยเว้นพื้นที่ราบลุ่มไว้สำหรับการทำนา (ดังภาพที่ 3 และภาพที่ 4)

ภาพที่ 3 การจัดวางเชิงพื้นที่ขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน

ที่มา: Author

2.2.2 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 4 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 ไร่บ้าน เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของชุมชน มีการสร้างหอเสื่อบ้าน ตั้งอยู่กลางชุมชนในบริเวณต้นไม้ใหญ่ เพื่อเป็นที่สถิตของเทวดาอารักษ์ที่คอยดูแลป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาในชุมชน รวมทั้งใช้เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน 4 ชุมชน องค์ประกอบที่ 2 หอผีเสื่อบ้านหรือหอเจ้าบ้าน ตั้งอยู่ในบริเวณใต้ต้นไม้ใหญ่ มีลักษณะเป็นเรือนไม้ขนาดเล็ก ยกพื้นสูงจากระดับพื้นประมาณ 0.40-0.80 เมตร ภายในมีชั้นสำหรับวางเครื่องสักการะและของใช้ของผี ซึ่งชาวบ้านยังสืบทอดการจัดพิธีเช่นไหว้ถวายเครื่องสังเวยให้ผีเสื่อบ้านทุกปี เพื่อเป็นการแสดงความเคารพและร้องขอให้ช่วยดูแลรักษาชุมชนให้ปลอดภัย องค์ประกอบที่ 3 ช่วงบ้าน มีลักษณะเป็นลานโล่งกว้าง ไม่มีสิ่งก่อสร้างหรือต้นไม้ขึ้นมากีดขวาง ตั้งอยู่ในบริเวณหน้าหอผีเสื่อบ้านหรือไร่บ้าน ซึ่งชาวบ้านยังสืบทอดการจัดพิธีการเลี้ยงผีบ้าน ใช้เป็นพื้นที่สาธารณะของคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และองค์ประกอบที่ 4 วัด ในแต่ละชุมชนจะมีวัดประจำของตัวเองและมีเพียงหนึ่งวัด โดยมีการตั้งชื่อเหมือนกับชื่อชุมชน เนื่องจากชุมชนที่แยกออกมาจากชุมชนเดิมจะสร้างวัดใหม่ เพื่อให้คนในชุมชนได้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้อย่างทั่วถึง (ดังภาพที่ 4)

2.2.3 พื้นที่เกษตรกรรม ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 2 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 พื้นที่ไร่ ชาวบ้านเลือกใช้พื้นที่ลาดเชิงเขาเป็นพื้นที่ปลูกข้าวไร่ในช่วงต้นฤดูฝน (เดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน) การเตรียมพื้นที่และดินสำหรับปลูกข้าวไร่ ใช้การถางและเผาในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ส่วนการหยอดเมล็ดข้าวไร่ ใช้ไม้ปลายমনหรือเรียกว่า “ไม้ตั่ง” แหวงดินให้เป็นหลุมเพื่อหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่และกลบดิน ส่วนการเก็บเกี่ยวจะเริ่มในช่วงปลายเดือนกันยายน ซึ่งข้าวไร่จะตั้งท้องออกรวงเร็วกว่าข้าวนาปีตามปกติ กล่าวได้ว่า พื้นที่ไร่ของชุมชนเกษตรกรรมเหล่านี้เกิดจากการจัดการสภาพแวดล้อมในพื้นที่ลาดเชิงเขา โดยสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทำการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับวิธีการนบข้างขึ้น-ข้างแรมของพระจันทร์ หรือเรียกว่า “เดือนดับ-เดือนเพ็ญ” เพื่อสามารถใช้น้ำฝนในการทำเกษตรได้ถูกต้องตามฤดูกาล เนื่องจากการปลูกข้าวไร่ไม่ต้องการน้ำหล่อเลี้ยงต้นข้าวตั้งแต่ปลูกจนกระทั่งก่อนเก็บเกี่ยวเหมือนกับการทำนาดำในพื้นที่ราบลุ่ม แต่อาศัยความชุ่มชื้นจากน้ำฝนเพื่อให้เมล็ดข้าวงอกในช่วงต้นฤดูฝนถึงช่วงฝนตกชุก (เดือนพฤษภาคมถึงกันยายน)

ส่วนองค์ประกอบที่ 2 พื้นที่นา ชาวบ้านเลือกใช้พื้นที่ราบเชิงเขาและพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาดำ โดยอาศัยระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองฝายเพื่อหล่อเลี้ยงพื้นที่นาตลอดทั้งปี (นาปี) ใช้คันนากั้นแปลงเพื่อทดและระบายน้ำลงผืนแปลงนา จากการสัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านยังคงเรียกนาที่แบ่งออกเป็นแปลงว่า “ปิ่น” แม้ว่าทางภาครัฐได้กำหนดหน่วยที่นาเป็นไร่ (พื้นที่นา 400 ตารางวา หรือ 1,600 ตารางเมตร เป็น 1 ไร่ภาคี) รวมทั้งชาวบ้านแบ่งและเรียกชื่อพื้นที่นาตามระดับความสูงและลักษณะของพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่นาในบริเวณพื้นที่ลาดเชิงเขาที่ต่อเนื่องกับพื้นที่ปลูกข้าวไร่ มีลักษณะเป็นนาขั้นบันได เรียกว่า “นาหล่นปับ” หรือเรียกว่า “ปับสา” ตามลักษณะการลดหลั่นกันของพื้นที่นาจากพื้นที่สูงลงสู่พื้นที่ต่ำคล้ายการลดหลั่นกันของกระดาดสา ส่วนพื้นที่นาในบริเวณพื้นที่ราบเชิงเขา ซึ่งรายล้อมด้วยพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนที่ไม่มีน้ำท่วมถึงเป็นประจำ เรียกว่า “นาดอน” ส่วนพื้นที่นาในบริเวณต่อเนื่องกับพื้นที่ดอนและมีโคลนลึกลงถึงระดับหน้าขาและเอว เรียกว่า “นาบังโหว” ส่วนพื้นที่นาในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่ใช้น้ำจากระบบน้ำเหมืองฝาย เรียกว่า “นาลุ่ม” และเรียกกระหัดดินน้ำเข้าสู่พื้นที่นาว่า “หลูกผัด” ส่วนพื้นที่นาในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มีลักษณะ

เป็นแอ่งกระทะลึกลงไป เรียกว่า “นาโอง” ส่วนพื้นที่นาในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มีโคลนแหล่ถึงประมาณ ห้าซ้าว เรียกว่า “นาปง” กล่าวได้ว่าพื้นที่นาของชุมชนเกษตรกรรมเหล่านี้เกิดจากการจัดการสภาพแวดล้อม ครอบคลุมพื้นที่ราบเชิงเขาจนถึงพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ โดยสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทำการเกษตรที่เกี่ยวข้อง กับการแบ่งพื้นที่นาและการจัดการระบบน้ำเพื่อหล่อเลี้ยงข้าวและพืชชนิดต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับลักษณะ ทางกายภาพและระดับความลาดเอียงของพื้นที่ (ดังภาพที่ 4)

2.2.4 พื้นที่ป่าของชุมชน ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 2 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 ป่าธรรมชาติเป็นป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตน้ำสำคัญของชุมชน ช่วยสนับสนุนความหลากหลายทางชีวภาพ ของภูมิภาค เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ประจำถิ่น องค์ประกอบที่ 2 ป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหารและ แหล่งวัสดุเพื่อการยังชีพ ซึ่งมีการจัดการอย่างมีระบบและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้กับการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้อย่างคุ้มค่าและเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด เนื่องจากพื้นที่ป่ามีความต่อเนื่อง กับพื้นที่ไร่นาและพื้นที่อยู่อาศัย ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันทำแนวกันไฟ รวมทั้งช่วยกันดูแลและเผารั้ววังไฟป่า อย่างสม่ำเสมอ (ดังภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 ตัวอย่างพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน

ที่มา: Author

2.2.5 แหล่งน้ำของชุมชน ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 2 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 ฝ่าย ซึ่งชาวบ้านสร้างตัวฝายจากวัสดุในละแวกถิ่นฐาน ได้แก่ ไม้ไผ่ ไม้จริง และหิน โดยวางไม้คร่าววางขวางลำน้ำ แล้วตอกยึดด้วยไม้หลัก เพื่อสร้างเป็นฐานกว้างในลำน้ำ จากนั้นวางไม้คร่าวซ้อนและตอกตรึงด้วยไม้หลักหรือ ใช้ก้อนหินวางขึ้นเป็นชั้น เพื่อเสริมสร้างความแข็งแรงมั่นคงพอที่จะไม่ถูกกระแสน้ำพัดพัง ก่อขึ้นจนได้ความ สูงในระดับที่สามารถทดน้ำเข้าลำเหมืองแล้วไหลลงสู่พื้นที่นาได้ จากการสำรวจ พบว่า แหล่งน้ำของชุมชนมี ต้นกำเนิดมาจากตาน้ำในหุบเขา ซึ่งไหลลงมารวมกันเป็นห้วยและแม่น้ำตามลำดับ มีแม่น้ำสายสำคัญ จำนวน 2 สาย ได้แก่ แม่น้ำแม่แตงและแม่น้ำแม่คง มีลำห้วย จำนวน 8 สาย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำรงชีพและการ

ทำเกษตรภายในพื้นที่ มีฝ่ายสำคัญ จำนวน 2 แห่ง ได้แก่ ฝ่ายแม่แตงที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพื้นที่ และฝ่ายแม่คงที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพื้นที่ (ดังภาพที่ 5 และภาพที่ 6)

ส่วนองค์ประกอบที่ 2 ลำเหมือง ซึ่งชาวบ้านรวมกลุ่มกันขุดลำเหมืองในบริเวณหน้าฝ่ายเพื่อกระจายน้ำสู่พื้นที่นาที่อยู่ในระดับต่ำกว่า สามารถจำแนกออกเป็น 3 รูปแบบตามวัตถุประสงค์ของการใช้งาน ดังนี้

รูปแบบที่ 1 ลำเหมืองที่ทำหน้าที่กระจายน้ำออกจากแม่น้ำโดยตรง เรียกว่า “เหมืองหลัก” ซึ่งจำนวนขึ้นอยู่กับความต้องการใช้น้ำในพื้นที่นาแต่ละแห่ง

รูปแบบที่ 2 ลำเหมืองที่ทำหน้าที่กระจายน้ำเข้าสู่ลำเหมืองเส้นย่อยต่าง ๆ เรียกว่า “เหมืองซอย”

รูปแบบที่ 3 ลำเหมืองที่ทำหน้าที่ชะลอความเร็วของกระแสน้ำที่ไหลแรงและรองรับปริมาณน้ำส่วนเกินในพื้นที่นาสูงสู่เหมืองหลักเรียกว่า “เหมืองเสีย” หรือ “เหมืองล่อง” ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงที่มีฝนตกชุก

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการน้ำภายในลำเหมือง ชาวบ้านเรียกนาที่ใช้เหมืองฝ่ายกระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่นาว่า “นาฝ่าย” หรือ “นานเหมือง” และเรียกนาที่ใช้ระหัดวิดน้ำเข้าสู่พื้นที่นา เรียกว่า “นาหลุก” สามารถจำแนกออกเป็น 4 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 การใช้ไม้ไผ่ปักขวางลำเหมืองเพื่อท่อน้ำเข้าสู่พื้นที่นา เรียกว่า “แต่” หรือ “ขอนแก่น” องค์ประกอบที่ 2 บริเวณที่มีการกั้นน้ำเข้าสู่พื้นที่นาของตนเอง เรียกว่า “ปากเหมือง” องค์ประกอบที่ 3 บริเวณที่มีการขุดทางน้ำเพื่อกระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่นาโดยตรง เรียกว่า “ปากต้าง” และองค์ประกอบที่ 4 บริเวณที่ไม่สามารถใช้ลำเหมืองกระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่นาจะใช้ระหัดเป็นเครื่องชักน้ำหรือวิดน้ำ เรียกว่า “หลุกผัด” มีลักษณะวงกลมมีล้อหมุนทำด้วยไม้ไผ่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5-6 เมตร

ระบบเหมืองฝ่ายของชุมชนอาศัยการจำแนกแรงงานอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ แสดงถึงภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาจากเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีพื้นบ้าน และแฝงด้วยวัฒนธรรมการอาศัยอยู่ร่วมกันของกลุ่มคน เพื่อกำหนดขนาดช่องน้ำไหลให้สอดคล้องกับปริมาณการใช้น้ำที่พอดีกับจำนวนพื้นที่นาที่รับน้ำในแต่ละสาย และเพื่อให้พื้นที่นาทุกแปลงได้รับการแบ่งน้ำอย่างเหมาะสมกับขนาดพื้นที่สมาชิกในกลุ่ม เรียกว่า “ลูกเหมืองลูกฝ่าย” ส่วนหัวหน้าทำหน้าที่ควบคุมการจ่ายน้ำ เรียกว่า “แก่ฝ่าย” ส่วนกลุ่มคนที่ทำหน้าที่แจ้งกิจกรรมและข้อมูลให้สมาชิกทราบ รวมทั้งการเกณฑ์แรงงาน วัสดุและอุปกรณ์ในการตีฝ่ายและซ่อมฝ่าย เรียกว่า “ล่ามฝ่าย” ส่วนกลุ่มคนที่ทำหน้าที่ร่วมกับหัวหน้า โดยเป็นผู้ตรวจดูแลการไหลและบังคับน้ำเข้าสู่พื้นที่นา เรียกว่า “เลียบน้ำ”

กล่าวได้ว่า การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภคในครัวเรือนของชุมชนเกษตรกรรมแห่งนี้สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่มีความลาดเอียงและมีความต่างของระดับพื้นดิน โดยให้ความสำคัญตั้งแต่ต้นกำเนิดจนถึงปลายน้ำ กล่าวคือ ตั้งแต่ตาน้ำที่ผุดจากภูเขาและไหลลงมารวมกับลำห้วยเป็นแม่น้ำ ชาวบ้านจึงใช้ระบบเหมืองฝ่ายเพื่อผันน้ำจากแม่น้ำเข้ามายังพื้นที่ไร่นา สะท้อนถึงภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีพื้นบ้าน อันประกอบด้วยเหมืองหลัก เหมืองซอย เหมืองกั้น และเหมืองเสีย ซึ่งต้องอาศัย

Map of the study area showing the distribution of water hyacinth, water hyacinth seedlings, and water hyacinth roots. The map includes a legend with symbols for water hyacinth (blue), water hyacinth seedlings (green), water hyacinth roots (pink), and a scale bar (0 to 1 km). The map also shows the location of the study area relative to the city of Bangkok and the city of Chiang Mai.

ที่มา: Author

ที่มา: Author

3. คุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเกษตรกรรมล้านนาในแอ่งที่ราบเมืองคอง อำเภอยางตลาด จังหวัดเชียงใหม่

ผลจากการนำแนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาใช้กับพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยสามารถระบุคุณค่าและความสำคัญที่เชื่อมโยงอยู่ในภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยจำแนกออกเป็น 7 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ในดินแดนล้านนาที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งที่ราบเมืองคอง จึงมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยเป็นแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญและเป็นที่พักของพ่อค้าและพ่อค้าวัวต่างที่เดินทางมาค้าขายระหว่างเมืองเวียงแหงและเมืองปายในอดีต

ประการที่ 2 คุณค่าทางวัฒนธรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับชุมชนที่สืบทอดวิถีปฏิบัติตามแนวคิดสังคมเกษตรกรรมล้านนาและมีดอยหลวงเชียงดาวเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญ จึงมีคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยแสดงถึงความสัมพันธ์ของวิถีความเชื่อล้านนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติผ่านการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ตั้งถิ่นฐานทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

ประการที่ 3 คุณค่าทางความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับชุมชนที่สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมด้านการเกษตร การตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ มุ่งเน้นการปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน และส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติน้อยที่สุด โดยพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ป่า และแหล่งน้ำของชุมชนเหล่านี้เป็นแหล่งอาศัยของพืชพรรณและสัตว์ประจำถิ่นที่สำคัญของภูมิภาค

ประการที่ 4 คุณค่าทางการศึกษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับการเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต จึงมีคุณค่าทางการศึกษาโดยเปิดโอกาสในการเรียนรู้และทำความเข้าใจการปรับตัว และปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาเหล่านี้ สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติด้านการเกษตรที่ยั่งยืน เทคนิคการเกษตรแบบดั้งเดิม และความสมดุลระหว่างความต้องการของมนุษย์และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ประการที่ 5 คุณค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเป็นจุดหมายปลายทางที่น่าดึงดูดสำหรับนักท่องเที่ยวที่แสวงหาประสบการณ์ทางวัฒนธรรมและความงามตามธรรมชาติ รวมทั้งสามารถส่งเสริมการอนุรักษ์งานฝีมือ ประเพณี และอาหารในท้องถิ่น

ประการที่ 6 คุณค่าทางสุนทรียภาพ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับการรับรู้ความงามและความประทับใจที่มีต่อภูมิทัศน์ โดยมีบรรยากาศที่สงบเหมาะสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งสามารถสร้างแรงบันดาลใจทางศิลปะ วรรณกรรม และความชื่นชมโดยทั่วไปแก่นักท่องเที่ยวและผู้คนในท้องถิ่น

ประการที่ 7 คุณค่าทางสังคมและชุมชน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนที่ใช้ในการรวมตัว การเฉลิมฉลอง การจัดพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ นำไปสู่การเสริมสร้างความผูกพันทางสังคม การสนับสนุนความรู้สึกเข้มแข็งของชุมชน และการสร้างความร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกัน

อภิปรายผลการวิจัย

การนำแนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาใช้กับพื้นที่ศึกษา สอดคล้องกับ Lennon & Mathews (1996) ได้เสนอว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นแนวทางการจัดการพื้นที่หนึ่งในสาขาภูมิสถาปัตยกรรม หมายถึง พื้นที่ทางกายภาพที่ประกอบไปด้วยธรรมชาติและองค์ประกอบที่ถูกสร้างโดยมนุษย์ ซึ่งถูกทับซ้อนกันลงบนภูมิทัศน์และสร้างลักษณะเฉพาะลงบนพื้นที่นั้น ๆ อันเป็นการสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับมนุษย์ โดยแสดงร่องรอยไว้ในภูมิทัศน์ ผลจากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยใช้แนวทางแบบสหสาขาวิชาชีพเพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายขึ้น ทำให้การอ่านและการแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมของบทความวิจัยนี้มีความหมายมากกว่าการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่ครอบคลุมถึงการตีความผลลัพธ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยกิจกรรมของมนุษย์ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Taylor (2016), Meinig & Jackson (1979), Peirce (1979) และ Meinig (1979) ซึ่งช่วยสร้างความรู้และความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศที่มีความหลากหลายภายใต้อิทธิพลของกระบวนการทางธรรมชาติและกิจกรรมการปรับตัวของมนุษย์ต่อธรรมชาติที่ก่อเกิดลักษณะทางกายภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเกษตรกรรมล้านนาในพื้นที่ศึกษาจึงช่วยสร้างความเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน วิถีปฏิบัติทางการเกษตร และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงหัวใจสำคัญของวัฒนธรรมแห่งสังคมล้านนาที่มีความผูกพันอยู่กับการทำเกษตรกรรม สอดคล้องกับ Klianglam (2021) ได้เสนอว่า ชุมชนเหล่านี้มีลักษณะสังคมทางการเกษตรทั้งแบบสมัยเก่า แบบสมัยใหม่ และแบบผสมผสาน โดยขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละชุมชน ส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ซึ่งการประกอบอาชีพของเกษตรกรในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนวิถีดั้งเดิมไปเป็นวิถีใหม่ เนื่องจากได้รับผลกระทบจากความเป็นเมือง โลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับ Berkes (2007) และ Thongmee, Rodhetbhai & Siltragool (2015) ได้เสนอว่า ชุมชนส่วนใหญ่ได้พยายามรักษาวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรมและการเกษตรแบบดั้งเดิม โดยตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ความมั่นคงทางอาหาร และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการคงอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่โดดเด่นของภูมิภาคล้านนาต่อไป

สรุปผลการศึกษา

แนวทางการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมล้านนาในแอ่งที่ราบเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากชาวบ้านเข้าไปจัดการสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในบริเวณพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาเพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิต แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ดำรงชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ราบระหว่างเทือกเขาถนนธงชัยที่มีแม่น้ำแม่แตงและแม่น้ำแม่คองไหลผ่านและมีภูเขารายล้อมอยู่โดยรอบ ซึ่งพิจารณาจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การมีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน ขนาดของพื้นที่ราบที่ติดต่อกันเป็นผืนใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่ป่า และการสัญจรภายในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงโดยชุมชนดั้งเดิมที่มีอายุมากกว่า 50 ปี มีการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวเป็นกลุ่มบนพื้นที่ดอน ส่วนชุมชนสร้างใหม่ที่มีอายุน้อยกว่า 50 ปี มีการตั้งถิ่นฐานแบบเรียงตัวเป็นแนวยาวและขนานกับเส้นทางสัญจร ส่วนองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถจำแนกออกเป็น 5 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนมีลักษณะกระจุกตัวรวมกันอย่างหนาแน่นบริเวณกลางชุมชนจากนั้นกระจายลงไปตามบริเวณต่าง ๆ ของชุมชน โดยเว้นพื้นที่ราบลุ่มไว้สำหรับการทำนา และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ซึ่งใช้เป็นพื้นที่สาธารณะของคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ ใจบ้าน หอผีเสื้อบ้านหรือหอเจ้าบ้าน ช่างบ้าน และวัด ส่วนพื้นที่เกษตรกรรม สามารถจำแนกออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่ 1 การปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ลาดเชิงเขาโดยการหยอดหลุมเม็ดพันธุ์ข้าว และใช้น้ำฝนในการหล่อเลี้ยงต้นข้าวไร่ และการทำนาคำในพื้นที่ราบลุ่ม ครอบคลุมบริเวณพื้นที่ราบเชิงเขาจนถึงพื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่น้ำ มีลักษณะการปลูกข้าวนาปีและมีระบบการจัดการน้ำ เรียกว่า “เหมืองฝาย” สำหรับหล่อเลี้ยงการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ชนิดต่าง ๆ

กล่าวได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรม ที่ตั้งถิ่นฐานในแอ่งที่ราบเมืองคองสะท้อนถึงวิถีปฏิบัติการทำเกษตรของชาวล้านนาที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพชนมาอย่างยาวนาน ผ่านการจัดการสภาพแวดล้อมเพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีพ ทั้งระบบการทำไร่ในพื้นที่ลาดเชิงเขาและการทำนาคำในพื้นที่ราบลุ่มที่อาศัยองค์ความรู้ในการคำนวณฤดูกาลเพื่อความเหมาะสมในสภาพดิน ฟ้า และอากาศในการทำเกษตร พร้อมกับการสร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในการทำนาข้าวของล้านนา จึงสามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเกษตรกรรมล้านนา โดยแสดงถึงคุณค่าและความสำคัญ ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าทางความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ คุณค่าทางการศึกษา คุณค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว คุณค่าทางสุนทรียภาพ รวมทั้งคุณค่าทางสังคมและชุมชนที่มีความผูกพันอยู่กับการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ซึ่งถือเป็นวิถีชีวิตหลักของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในแอ่งที่ราบแห่งนี้

ข้อเสนอแนะ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อระบุคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านการอ่านและแปลความหมายในพื้นที่ศึกษา เป็นการเติมเต็มช่องว่างในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเกษตรกรรม

ล้านนา เพื่อสร้างความเข้าใจในคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ในเขตพื้นที่รอบนอกของพื้นที่สงวนชีวมณฑลดอยหลวงเชียงดาว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์และพัฒนาการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับบริบททางธรรมชาติและวัฒนธรรมต่อไป อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาในบทความวิจัยนี้เป็นเพียงข้อมูลชุมชน 4 ชุมชน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 20 คน เท่านั้น อาจมีประเด็นอื่นนอกเหนือจากนี้ที่ยังไม่ถูกกล่าวถึง ทั้งนี้ ควรมีการขยายขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาและประเด็นของการศึกษาในอนาคต ได้แก่ การสำรวจพลวัตระหว่างภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมในล้านนาและภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการระบุคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผ่านการอ่านและแปลความหมายในพื้นที่ศึกษาต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการจากอินเดียอีสานสู่ล้านนา: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนิเวศเกษตรผสมผสานแบบ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” เพื่อการเพิ่มผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ชุมชนต้นแบบนวัตกรรมที่ยั่งยืน ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนด้านวิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัสโครงการวิจัย CMUREC 65/048 และได้รับการรับรองตามแนวทางหลักจริยธรรมการวิจัยในคน หนังสือรับรอง COA เลขที่ 029/65

เอกสารอ้างอิง

- Amloy, A., et al. (2022). Karn sueksa phum that phuen thin lanna nai boribot chumchon khong nakwichakarn Thai nai prathet Thai chuang phoso 2545 - 2564. (In Thai) [The study of Lanna vernacular landscape in the community context of Thai scholars in Thailand during 2002-2021]. **Landscape Architecture Journal**, 4(1), 62-81.
- Berkes, F. (2007). Community-based conservation in a globalized world. **Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)** (pp.15188-15193). Washington D.C: PNAS.
- Boonkham, D. (2020). **Wa duai phumi sathapattayakam botkhwam khat san nai rop sam thotsawat**. (In Thai) [On landscape architecture: selected essays in 3 decades]. Bangkok: The Association of Siamese Architects under Royal Patronage.

- Folke, C. et al. (2010). Resilience thinking: integrating resilience, adaptability and transformability. **Ecology and Society**, 15(4), 1-9.
- Jackson, J.B. (1984). **Discovering the vernacular landscape**. New Haven: Yale University Press.
- Karnthak, A. & Weerataweemat, S. (2015). Phumi that watthanatham khwammai phatthanakarn thang naeokhit lae thit thangkarn sueksawichai. (In Thai) [Cultural landscape: meaning, conceptual development and research direction academic]. **Journal: Faculty of Architecture, Khon Kaen University**, 14(2), 1-12.
- Kerdsiri, K. (2014). Ong ruam phum that watthanatham chumchon lae sathapattayakam phuenthin ruean thiyuasai nai lumnarn thalesap Songkhla. (In Thai) [Holistic cultural landscapes of community and vernacular architecture in the area of Songkhla lake watershed]. **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture**, 11, 176-213
- Klianglam, M. (2021). Karn borihan karn phatthana chumchon kasettakam samaimai bon than sangkhom Lanna Thai. (In Thai) [Management of modern agricultural community development based on Lanna Thai society]. **Journal of MCU Haripunchai Review**, 5(2), 59-70.
- Lennon, J. & Mathews, S. (1996). **Cultural landscape management**. Canberra: Australian Alps Liaison Committee.
- Meinig, D.W. (1979). The beholding eye: ten versions of the same scene. In Meinig, D.W. & Jackson, J.B. (Ed.). **The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays** (pp.33-48). New York: Oxford University Press.
- Meinig, D.W. & Jackson, J.B. (1979). **The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays**. New York: Oxford University Press.
- Ongsakun, S. (2010). **Prawattisat Lanna**. (In Thai) [History of Lanna]. Bangkok: Amarin.
- Peirce, F.L. (1979). **Axioms of the landscape: some guides to the American scene**. New York: Oxford University Press.
- Spirn, A.W. (1998). **The language of landscape**. New Haven: Yale University Press.

- Taylor, K. (2016). **Research in landscape architecture**. n.d.: Routledge.
- Thongmee, O., Rodhetbhai, C. & Siltragool, W. (2015). Lanna food: the cultural management strategy for the creative economy development. **Silpakorn University Journal of Social Sciences, Humanities, and Arts**, 15(3), 105-119.
- Tuan, Y.F. (1977). **Space and place: the perspective of experience**. Chicago: University of Minnesota Press.